

A Quranic Analysis of the Foundations of the "Right to Be Forgotten" in the Digital Age

Seyed Ali Mir-Lohi¹ | Mahdiah Mahdavi Kani²

1. Corresponding Author, PhD Student, Department of Private Law, Faculty of Fiqh and Law, Shahid Motahari University and Higher School, Tehran, Iran. Email: s_a_m1375@yahoo.com
2. Assistant Professor, Department of Islamic Theology, Women's Campus, Imam Sadiq University, Tehran, Iran. Email: mahdiemah@isu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Received: 7 September 2025

Revised: No revision

Accepted: 27 October 2025

Available Online: 29 October 2025

Keywords:

Right to Be Forgotten;
Privacy; Digital Age;
Satr (Concealment);
Tawbah (Repentance);
'Afw (Forgiveness);
Islāh (Reform); Şafh
(Forbearance); Quranic
Teachings.

Abstract

The purpose of this article is to explain and analyze the theoretical foundations derived from the Holy Quran for the modern legal concept of the 'right to be forgotten.' This research seeks to answer whether Quranic teachings have the necessary capacity to support individuals' right to control and delete their past personal information in the digital space. The study employs a descriptive-analytical method with an interdisciplinary approach (fiqh, law, and Quranic studies). The primary sources are the Holy Quran and authoritative exegeses; for analyzing legal dimensions, relevant legal documents and articles, jurisprudential rules, and narrative sources have been used. The findings indicate that core Quranic concepts such as satr (concealment of faults), tawbah (repentance), 'afw (forgiveness), islāh (reform), and şafh al-jamīl (gracious forbearance) form a coherent ethical-legal framework. Based on this framework, individuals have the right to be protected from permanent labeling due to past mistakes, and their human dignity is preserved by providing an opportunity for a fresh start. The article concludes that the teachings of the Holy Quran and Islamic tradition possess a high capacity for theoretical support and derivation of necessary principles for legislation concerning the 'right to be forgotten' in the digital age. These foundations can serve as a strong jurisprudential-ethical backing for Iran's legal system in facing this new challenge and offer an alternative model based on human dignity in contrast to Western approaches.

Cite this article: Mir-Lohi, S. A.; Mahdavi Kani, M. (2026). A Quranic Analysis of the Foundations of the "Right to Be Forgotten" in the Digital Age. *Quranic Doctrines*, 23(43), 7-38. <https://doi.org/10.30513/qd.2025.7449.2643>

© The Author(s). Publisher: Razavi University of Islamic Sciences.

Extended Abstract

Introduction

The digital age, while providing unprecedented access to information, has posed a fundamental challenge to privacy and human dignity, known as the "eternal permanence of data." In this space, any mistake, accusation, or personal information, once recorded in cyberspace, can remain forever, subjecting the individual to perpetual judgment. Before the advent of digital technology, forgetting was a natural and social process; due to physical limitations, information gradually faded from public consciousness. However, the digital revolution reversed this pattern, creating "complete digital memory" in which remembering became the norm and forgetting the exception. This infallible memory deprives individuals of the opportunity to start anew and return to society. In such a context, a new legal concept known as the "right to be forgotten" has emerged as a means to restore individuals' control over their past personal information. This right, recognized in important documents such as the EU General Data Protection Regulation (GDPR), allows individuals under certain circumstances to request the removal of irrelevant, outdated, or inaccurate personal data from search engines and databases. The landmark case in the modern history of this right was the 2014 ruling of the Court of Justice of the European Union (CJEU) in the "Google Spain" case, where an individual successfully requested the removal of links related to past financial problems that had disrupted his professional life. Despite the importance of this concept in Western legal systems, its theoretical foundations in Iran's legal system, which is based on Islamic jurisprudence, have been less explored. This research seeks to answer whether the ethical-legal concepts and principles in the Quran have the necessary capacity to support individuals' right to control and delete their past personal information in the digital space.

Method

The present study employs a descriptive-analytical method with an interdisciplinary approach encompassing fiqh, law, and Quranic studies. The primary sources are the Holy Quran and authoritative exegeses. For analyzing legal dimensions, relevant legal documents and articles, jurisprudential rules, and narrative sources have been used. A library-based approach was adopted for data collection.

Results

The findings indicate that the Holy Quran provides a theoretical framework for recognizing the "right to be forgotten":

The first core concept is *satr* (concealment of faults). *Satr* goes beyond a mere ethical recommendation; it is a mechanism for preserving human dignity and the health of social relations. The Holy Quran explicitly forbids spying on others and disclosing their hidden matters. The principle of *satr* is rooted in the divine attribute *Sattār al-ʿUyūb* (the Veiler of Faults); while God is fully aware of His servants' mistakes, He conceals them to preserve

the opportunity for reform. The eternal permanence of information on the internet stands in contrast to this principle. It is possible to distinguish between *satr* and the concealment of testimony (*kitmān al-shahādah*), which is forbidden in *fiqh*; the latter concerns the violation of others' rights and judicial proceedings, whereas the right to be forgotten pertains to personal lapses and records that lack ongoing public or legal relevance.

The second concept is *tawbah* (repentance). In the logic of the Quran, repentance is not merely an apology but a transformative process that leads to the complete erasure of the effects of sin. The Quran states that repentance can turn bad deeds into good ones. In the digital space, the past never disappears, effectively eliminating the right to a fresh start that lies at the heart of repentance. The right to be forgotten is essentially a legal mechanism for implementing the erasing effect of repentance in society.

The third and fourth concepts are *'afw* (forgiveness), *ṣafḥ al-jamīl* (gracious forbearance), and *iṣlāḥ* (reform). *Ṣafḥ* is a higher degree than *'afw* and means completely erasing the trace of the fault from one's mind. *Ṣafḥ al-jamīl* (beautiful forgiveness) is forgiveness that is free from reproach and condescension, so that the wrongdoer does not feel humiliated. The right to be forgotten precisely seeks to realize such forgiveness in the digital space, so that even the label of "forgiven wrongdoer" is removed from the individual.

From a jurisprudential and legal perspective, although Iran's legal system has no independent law on the right to be forgotten, significant capacities exist. The jurisprudential rule of *lā ḍarar* (no harm) requires that the permanent retention of negative information that harms one's social standing or job opportunities be removed as an illegitimate harm. Also, based on the rule of *taslīṭ* (dominion), individuals have sovereignty over their personal data as intangible property. Comparative analysis shows that the American approach, due to the dominance of the First Amendment and the absolutization of free speech, considers the right to be forgotten a form of censorship and opposes it.

Conclusions

The findings of this research demonstrate that the ethical-legal framework of Islam not only has the capacity to accept the "right to be forgotten" but also offers an alternative, human-centered model in contrast to existing Western approaches. This Quranic framework rests on three fundamental principles: First, the principle of inherent human dignity, which requires that a person's honor not be constantly tarnished by past mistakes and that they be protected from the aggression of digital data. Second, the principle of the opportunity for redemption, which views humans as free and capable of change; the permanence of information in cyberspace imprisons individuals in the past and undermines their motivation for reform, while the right to be forgotten guarantees this right of liberation. Third, the principle of social welfare; unlimited access to records can lead to the weaponization of information and the creation of a society filled with rancor and exposure. The right to be forgotten ensures the psychological health of society by establishing a limit on remembrance. Finally, it is suggested that legislative bodies in Iran, utilizing rules such as *lā ḍarar*, *taslīṭ*, and the principle of the more important versus the important, initiate the process of drafting a comprehensive law on "personal data protection and the right to be forgotten" and operationalize this right by establishing a "National Data Protection Organization" as a supervisory body.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and the writing of the initial draft and subsequent versions (revised, edited, etc.).

Data Availability Statement

All sources used are cited in the references. No new empirical data were generated.

Acknowledgements

The authors express their gratitude to all who contributed to the development of this article.

Ethical Considerations

The authors have meticulously avoided any research misconduct, including data distortion, plagiarism, and false authorship, and all citations have been made with complete scientific honesty.

Funding

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflicts of interest regarding the writing and publication of this article.

Declaration on the Use of AI Tools

In the preparation of this article, the authors did not use any artificial intelligence tools or generative AI technologies for content production, data analysis, or writing, and take full responsibility for the published content.

تحلیل مبانی قرآنی «حق بر فراموشی» در عصر دیجیتال

سیدعلی میرلوحی[✉] | مهدیه مهدوی کنی^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری فقه و حقوق، گروه حقوق خصوصی، دانشکده فقه و حقوق، دانشگاه و مدرسه عالی شهید مطهری (ره)، تهران، ایران. رایانامه: mirlohi@motahari.ac.ir
۲. استادیار، گروه معارف اسلامی، پردیس خاوران، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران. رایانامه: mahdiemah@isu.ac.ir

چکیده

هدف این مقاله تبیین و تحلیل مبانی نظری برآمده از قرآن کریم برای مفهوم حقوقی مدرن «حق بر فراموشی» است. این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش است که آیا آموزه‌های قرآنی ظرفیت لازم برای پشتیبانی از حق افراد مبنی بر کنترل و حذف اطلاعات شخصی گذشته خود در فضای دیجیتال را دارا هستند. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با رویکردی بین رشته‌ای (فقه، حقوق و مطالعات قرآنی) سامان یافته است. منابع اصلی پژوهش، آیات قرآن کریم و تفاسیر معتبر هستند و برای تحلیل ابعاد حقوقی موضوع، از اسناد و مقالات حقوقی مرتبط، قواعد فقهی و منابع روایی استفاده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مفاهیم قرآنی محوری مانند «ستر» (حفظ حریم و پوشاندن خطا)، «توبه» (فرصت بازگشت و محو آثار گذشته)، «عفو» (گذشت و نادیده گرفتن لغزش)، «اصلاح» (بازسازی عملی رفتار) و «صفح الجمیل» (گذشت زیبا و کریمانه)، یک چارچوب منسجم اخلاقی - حقوقی را شکل می‌دهند. بر اساس این چارچوب، افراد حق دارند از برجسب‌زنی دائمی ناشی از خطاهای گذشته خود در امان باشند و کرامت انسانی ایشان با فراهم آوردن فرصت شروع دوباره، حفظ گردد. نتیجه‌گیری مقاله حاکی از آن است که آموزه‌های قرآن کریم و سنت اسلامی ظرفیت بالایی برای پشتیبانی نظری و استنباط اصول لازم جهت قانون‌گذاری در حوزه «حق بر فراموشی» در عصر دیجیتال را داراست. این مبانی می‌توانند به عنوان یک پشتوانه فقهی - اخلاقی قوی برای نظام حقوقی ایران در مواجهه با این چالش جدید به کار گرفته شوند و الگویی جایگزین، مبتنی بر کرامت انسانی، در برابر رویکردهای غربی ارائه دهند.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۴/۱۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۶/۳۰

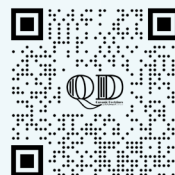
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۸/۵

تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۸/۱۲

کلیدواژه‌ها

حق بر فراموشی، حریم خصوصی، عصر دیجیتال، ستر، توبه، عفو، اصلاح، صفح آموزه‌های قرآنی

استناد: میرلوحی، سید علی؛ مهدوی کنی، مهدیه. (۱۴۰۵). تحلیل مبانی قرآنی «حق بر فراموشی» در عصر دیجیتال. آموزه‌های قرآنی، ۲۳ (۴۳)، ۷-۳۸.
<https://doi.org/10.30513/qd.2025.7449.2643>

مقدمه

عصر دیجیتال ضمن فراهم آوردن دسترسی بی سابقه به اطلاعات، چالشی بنیادین را در برابر حریم خصوصی و کرامت انسانی قرار داده است: ماندگاری ابدی داده‌ها، هر خطا، اتهام یا اطلاعات شخصی، پس از ثبت در فضای مجازی، می‌تواند تا ابد باقی بماند و فرد را در معرض قضاوت دائمی قرار دهد. این «حافظه دیجیتال خطاناپذیر» فرصت شروع دوباره و بازگشت به اجتماع را از افراد سلب می‌کند. در چنین بستری، مفهوم حقوقی نوینی با عنوان «حقّ بر فراموشی»^۱ به عنوان راهکاری برای بازگرداندن کنترل افراد بر اطلاعات شخصی گذشته‌شان پدید آمده است. این حق، که در اسناد مهمی چون مقررات عمومی حفاظت از داده اتحادیه اروپا^۲ به رسمیت شناخته شده است، به افراد اجازه می‌دهد تا در شرایطی خاص، حذف داده‌های شخصی نامرتب، قدیمی یا نادرست را از موتورهای جست‌وجو و پایگاه‌های داده درخواست کنند. با وجود اهمیت این مفهوم در نظام‌های حقوقی غرب، مبانی نظری آن در نظام حقوقی ایران، که بر فقه اسلامی استوار است، کمتر کاویده شده است. این مقاله درصدد است تا این خلأ را با بازخوانی آموزه‌های قرآنی و روایی مرتفع سازد.

موضوع پژوهش: موضوع این پژوهش، تحلیل و تبیین مبانی نظری «حقّ بر فراموشی» در پرتو آموزه‌های قرآن کریم است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش است که آیا مفاهیم و اصول اخلاقی - حقوقی مطرح در قرآن، ظرفیت لازم برای پشتیبانی از حق افراد مبنی بر کنترل و حذف اطلاعات شخصی گذشته خود در فضای دیجیتال را دارا هستند یا خیر. این تحلیل بر مفاهیم «ستر» (پوشاندن خطا)، «توبه» (فرصت بازگشت) و «عفو» (گذشت اجتماعی) و همچنین مفاهیم مکمل «اصلاح» و «صفح الجمیل» متمرکز است.

اهمیت و ضرورت پژوهش: اهمیت این پژوهش از دو منظر قابل بررسی است. نخست، در بعد نظری، این تحقیق با ایجاد پیوندی میان یک مفهوم حقوقی مدرن و مبانی فقهی - اخلاقی اسلام، به غنی‌سازی ادبیات حقوق اسلامی در مواجهه با چالش‌های عصر دیجیتال کمک می‌کند. دوم، در بعد کاربردی، یافته‌های این پژوهش می‌تواند به عنوان یک پشتوانه نظری قوی برای نهادهای قانون‌گذار در ایران جهت تدوین قوانین مرتبط با حفاظت از داده‌ها و

1. The Right to be Forgotten

2. GDPR

حریم خصوصی در فضای مجازی به کار گرفته شود و راه را برای پذیرش قضایی این حق هموار سازد.

سؤال پژوهش: این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش اصلی است: مبانی و اصول برآمده از قرآن کریم برای به رسمیت شناختن «حق بر فراموشی» در عصر دیجیتال کدام‌اند؟
فرضیه پژوهش: فرضیه اصلی این است که مفاهیم قرآنی و قواعد فقهی چارچوب نظری منسجم و کارآمد برای استنباط و پذیرش «حق بر فراموشی» را ارائه می‌دهند. این چارچوب بر اصولی چون کرامت ذاتی انسان، فرصت جبران، و صلاح جامعه استوار است و می‌تواند مبنای قانون‌گذاری در این حوزه قرار گیرد.

هدف پژوهش: اهداف اصلی این پژوهش عبارت‌اند از:

تحلیل چستی و ابعاد حقوقی «حق بر فراموشی» در نظام‌های حقوقی معاصر.
 کاوش مفهومی در کلیدواژه‌های قرآنی مرتبط با حفظ آبرو و گذشت از خطا.
 استنتاج مبانی و اصول قرآنی برای مشروعیت بخشی به «حق بر فراموشی».

ارائه یک چارچوب نظری اسلامی برای قانون‌گذاری در حوزه حریم خصوصی دیجیتال.

پیشینه پژوهش: ادبیات پژوهشی مرتبط با موضوع را می‌توان به دو حوزه اصلی تقسیم کرد. حوزه نخست، شامل پژوهش‌های حقوقی است که به «حق بر فراموشی» در نظام‌های حقوقی غرب و ایران پرداخته‌اند. آثاری مانند مقاله «حق بر فراموش شدن در اتحادیه اروپا و نظام حقوقی ایران» (صادقی، ۱۳۹۵) و کتاب «حق بر فراموشی دیجیتال» (وکیلی، ۱۴۰۰) به تحلیل ابعاد حقوقی و چالش‌های اجرایی این حق پرداخته‌اند، اما فاقد رویکردی مبنایی از منظر فقه و قرآن هستند. حوزه دوم، شامل تحقیقات اسلامی در باب مفاهیم «حریم خصوصی»، «آبرو» و «ستر» است. پژوهشگرانی چون فضائلی (۱۳۸۹) و علوی (۱۳۹۳) به تفصیل به اهمیت حفظ آبرو و مؤمن در اسلام پرداخته‌اند، اما کاربست مستقیم این مفاهیم را بر چالش‌های نوپدید عصر دیجیتال مانند «حق بر فراموشی» بررسی نکرده‌اند. وجه تمایز و نوآوری این مقاله در ایجاد پیوندی مستقیم و نظام‌مند میان این دو حوزه مطالعاتی است. تاکنون پژوهشی که به صورت متمرکز به استخراج مبانی «حق بر فراموشی» از دل مفاهیم قرآنی ستر، توبه و عفو بپردازد، انجام نشده است و این تحقیق درصدد پر کردن این خلأ پژوهشی است.

روش و ساختار پژوهش: این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با رویکردی بین‌رشته‌ای

(فقه، حقوق و مطالعات قرآنی) انجام می‌شود. برای گردآوری داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای، شامل کتب تفسیری، فقهی، حقوقی و مقالات علمی، استفاده شده است. ساختار مقاله به این شرح است: بخش نخست به تبیین مفهوم و جایگاه حقوقی «حق بر فراموشی» اختصاص دارد. بخش دوم، به تحلیل مفهومی کلیدواژگان قرآنی می‌پردازد. در بخش سوم، با پیوند میان مباحث پیشین، مبانی قرآنی این حق استنتاج می‌شود و در نهایت، مقاله با نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها به پایان می‌رسد.

یافته‌های پژوهش: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که آموزه‌های قرآن کریم یک چارچوب نظری منسجم و چندبعدی برای به رسمیت شناختن «حق بر فراموشی» ارائه می‌دهد. بر اساس این یافته‌ها، مفهوم «ستر» صرفاً به معنای حفظ حریم خصوصی نیست، بلکه اصلی فعال برای پوشاندن لغزش‌ها و جلوگیری از اشاعه دائمی آن‌هاست که مستقیماً با هدف «حق بر فراموشی» در مقابله با حافظه ابدی اینترنت، همسوست. «توبه» به عنوان مکانیسمی الهی - حقوقی، حق شروع دوباره و محو آثار گناه را برای فرد تضمین می‌کند و این اصل ماندگاری ابدی داده‌های منفی را که مانع بازگشت فرد به جامعه می‌شود، به چالش می‌کشد. در نهایت، مفهوم «عفو» و «صفح» جامعه را به گذشت و نادیده گرفتن خطاهای گذشته تشویق می‌کند تا از برچسب‌زنی دائمی جلوگیری کند و راه را برای اصلاح و بازسازی روابط اجتماعی هموار سازد. این سه مفهوم در کنار یکدیگر، بر اصولی بنیادین همچون کرامت ذاتی انسان، فرصت جبران و صلاح جامعه تأکید دارند که می‌تواند به عنوان پشتوانه‌ای استوار برای قانون‌گذاری در این حوزه مورد استناد قرار گیرد.

۱. چیستی و ابعاد حقوقی «حق بر فراموشی»

حق بر فراموشی یکی از مفاهیم نوظهور در حوزه حقوق حریم خصوصی است که به طور مستقیم با چالش‌های ناشی از ماندگاری اطلاعات در عصر دیجیتال پیوند خورده است. این حق، که می‌توان آن را «حق کنترل بر گذشته دیجیتال» نیز نامید، به افراد این اختیار را می‌دهد که تحت شرایطی خاص، حذف، محدودسازی یا عدم نمایش اطلاعات شخصی خود را که قدیمی، نامرتب یا غیرضروری هستند، از پایگاه‌های داده، موتورهای جست‌وجو و سایر بسترها درخواست کنند (Rosen, 2012, p. 88). این مفهوم صرفاً به معنای پاک کردن فیزیکی داده نیست، بلکه بیشتر بر

جلوگیری از دسترسی آسان و عمومی به اطلاعاتی تمرکز دارد که دیگر وجاهت قانونی یا اجتماعی برای انتشار ندارند.

۱-۱. تعریف و تاریخچه شکل‌گیری «حق بر فراموشی» در نظام‌های حقوقی غرب

«حق بر فراموشی» که از تمایل دیرینه بشر برای کنترل روایت شخصی و فرصت بازگشت به جامعه نشئت می‌گیرد، مفهومی است که ریشه‌های آن بسیار پیش‌تر از عصر دیجیتال وجود داشته است. این حق در واقع تلاشی است برای حفظ استقلال و کرامت انسانی در جهانی که حافظه دیجیتال، برخلاف حافظه انسانی، هرگز چیزی را فراموش نمی‌کند (Dhingra & Ty, 2025, p. 1). اگرچه فناوری‌های نوین ضرورت وجود چنین حقی را دوچندان کرده‌اند، اما بنیان‌های فلسفی و تاریخی آن را می‌توان در سنت‌های حقوقی و اجتماعی گذشته جست‌وجو کرد. نخستین تجلی‌های این حق در سنت‌های حقوقی فرانسه و ایتالیا تحت عنوان "le droit a l'oubli" و "diritto all'oblio" ظاهر شد. این مفاهیم در ابتدا به مجرمان بازپروری شده اجازه می‌داد تا از برچسب دائمی جرائم گذشته خود رها شوند و بتوانند دوباره به جامعه بازگردند. این اصل بر این باور استوار بود که کرامت انسانی نیازمند فرصتی برای تجدید حیات و ادغام مجدد در اجتماع است. به موازات آن، نظام‌های حقوقی در اروپا به تدریج قوانینی برای حفاظت از حریم خصوصی تدوین کردند که بعدها اساس مفهوم «حق بر فراموشی» در عصر دیجیتال را شکل داد (Same source, p. 2). پیش از ظهور فناوری دیجیتال، فراموشی یک فرایند طبیعی و اجتماعی بود. اطلاعات به دلیل محدودیت‌های فیزیکی مانند روزنامه‌هایی که در آشپوها زرد و فرسوده می‌شدند، به تدریج از آگاهی عمومی محو می‌شدند. ویکتور مایر شونبرگر این پدیده را «هزینه‌های تراکشی به خاطر سپردن» می‌نامد که عملاً به فراموشی تدریجی اجتماعی کمک می‌کرد. با این حال، انقلاب دیجیتال این الگو را معکوس کرد و «حافظه دیجیتال کامل» را به وجود آورد که در آن «به یاد سپردن» به یک اصل و «فراموشی» به یک استثنا تبدیل شد (Same source, p. ۳, ۴).

نقطه عطف در تاریخ مدرن این حق، رأی دیوان دادگستری اتحادیه اروپا (CJEU) در سال ۲۰۱۴ در پرونده معروف به «گوگل اسپانیا» بود (Same source, p. 5). در این پرونده، فردی به نام ماریو کوستخا گونزالس که سال‌ها پیش، از مشکلات مالی رهایی یافته بود، متوجه شد که جست‌وجوی نام او همچنان به یک آگهی حراج ملک مربوط به سال ۱۹۹۸ منتهی می‌شود

این «شبح دیجیتال» زندگی حرفه‌ای او را تحت تأثیر قرار داده بود. دیوان در رأی تاریخی خود اعلام کرد که موتورهای جست‌وجو به عنوان «کنترل‌کننده داده» مسئول هستند و افراد حق دارند تحت شرایطی خاص، درخواست حذف پیوندهایی را بدهند که به اطلاعات «ناکافی، نامرتب یا بیش از حد» منجر می‌شود. این رأی راه را برای تدوین ماده ۱۷ «مقررات عمومی حفاظت از داده» در اتحادیه اروپا هموار کرد که در سال ۲۰۱۸ لازم‌الاجرا شد. این ماده به صراحت «حق پاک کردن داده» را به رسمیت شناخت و شرایطی را مشخص کرد که تحت آن، افراد می‌توانند از کنترل‌کنندگان داده بخواهند اطلاعات شخصی‌شان را حذف کنند. به این ترتیب، «حق بر فراموشی» از ایده‌ای فلسفی به یک اصل حقوقی قابل اجرا تبدیل شد که نشان‌دهنده تلاش بشر برای بازپس‌گیری کنترل بر هویت دیجیتال خود در عصری است که با حافظه دائمی و نابخشدنی ماشین‌ها تعریف می‌شود (Same source, p. 5, 6).

۲-۱. جایگاه «حق بر فراموشی» در نظام حقوقی ایران

در نظام حقوقی ایران، «حق بر فراموشی» به صورت یک تأسیس حقوقی مستقل و مدون وجود ندارد. قوانین موجود بیشتر بر جنبه‌های سنتی حریم خصوصی تمرکز دارند. با این حال، ظرفیت‌های قابل توجهی برای پذیرش این حق از طریق تفسیر اصول کلی حقوقی و فقهی وجود دارد. اصل کرامت انسانی (مذکور در بند ۶ اصل ۲ قانون اساسی) و قاعده فقهی «حرمت آبروی مؤمن» می‌توانند مبنایی برای استدلال به نفع این حق باشند. علاوه بر این، قواعد فقهی مشخصی می‌توانند مستقیماً در این زمینه به کار گرفته شوند. قاعده «لاضرر» که هرگونه ضرر و زیان نامشروع را نفی می‌کند، یکی از این مبانی است. بقای دائمی اطلاعات منفی و قدیمی که به حیثیت اجتماعی، سلامت روان یا فرصت‌های شغلی فرد لطمه می‌زند، مصداق بارز «ضرر» است که باید بر اساس این قاعده، رفع گردد. همچنین، قاعده تسلیط که سلطه مالکانه افراد بر اموالشان را به رسمیت می‌شناسد، با یک تفسیر موسع می‌تواند بر داده‌های شخصی نیز حاکم باشد. در عصر اطلاعات، داده‌های شخصی بخشی از دارایی‌های معنوی فرد محسوب می‌شوند و او باید حق کنترل، تحدید و حذف آن‌ها را داشته باشد. افزون بر این، اصالة البرائة (اصل برائت) ایجاب می‌کند که پس از سپری شدن دوره مجازات یا اثبات بی‌گناهی، فرد به حالت اولیه بازگردد و جامعه او را بری از خطا بداند؛ امری که با ماندگاری سوابق دیجیتال در تضاد است (شاکری، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۵). ماده ۵۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ که بر «محکومیت‌های تبعی» و زوال

آن‌ها پس از مدتی معین تأکید دارد، نشان‌دهنده پذیرش نوعی «فراموشی قانونی» در حوزه کیفری است. همچنین، «قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی» (مصوب ۱۳۸۳) با تأکید بر حفظ حیثیت، آبرو و حریم خصوصی افراد، ظرفیت دیگری را برای حمایت از این حق فراهم می‌آورد. با وجود این، خلأ قانونی مشخص در این زمینه، ضرورت تدوین مقرراتی شفاف را دوچندان می‌کند.

۳-۱. تحلیل تطبیقی: چالش «حق بر فراموشی» در نظام حقوقی آمریکا

برای درک بهتر جایگاه الگوی اسلامی، مقایسه آن با نظام حقوقی آمریکا روشنگر است. در ایالات متحده، برخلاف اروپا، پذیرش «حق بر فراموشی» با موانع بسیار جدی روبه‌روست. دلیل اصلی این امر غلبه و تفسیر موسع از متمم اول قانون اساسی است که بر آزادی بیان^۳ تأکید دارد. دادگاه‌های آمریکایی به طور سنتی، هرگونه محدودیت بر انتشار اطلاعات حقیقی^۴ را که به صورت قانونی به دست آمده باشد، برنمی‌تابند و آن را نوعی سانسور دولتی غیرقابل قبول تلقی می‌کنند (Kaganoff, 2021, p. 253). این رویکرد عمیقاً در این باور ریشه دارد که محدود کردن دسترسی به اطلاعات، حتی اگر قدیمی یا مضر باشند، با اصول جامعه آزاد در تضاد است و می‌تواند به بازنویسی تاریخ منجر شود. فلسفه حقوقی حاکم بر آمریکا، «بازار آزاد ایده‌ها» را ترویج می‌کند. بر اساس این نظریه، بهترین راه برای مقابله با سخن نادرست یا مضر سخن درست‌تر است نه حذف یا سرکوب اطلاعات (Lavelle, 2018, p. 18). دادگاه‌ها معتقدند که شهروندان باید به تمام اطلاعات دسترسی داشته باشند تا خود بتوانند حقیقت را تشخیص دهند.

از این منظر، اعطای حق حذف اطلاعات به افراد، حتی با نیت خیرخواهانه، شبیه لغزنده به سمت سانسور و کنترل محتوا دیده می‌شود که می‌تواند آزادی مطبوعات و حق مردم برای دانستن را به خطر اندازد (Kaganoff, 2021, p. 258). به همین دلیل، تلاش‌ها برای وارد کردن مفهومی شبیه به «حق بر فراموشی در آمریکا»، با این استدلال که با چارچوب‌های متمم اول قانون اساسی ناسازگار است، با مقاومت جدی مواجه شده است (Lavelle, 2018, p. 20). این تضاد ارزش رویکرد مبتنی بر «کرامت انسانی» در GDPR اروپا و الگوی اسلامی پیشنهادی را برجسته‌تر می‌کند. در حالی که نظام آمریکایی به آزادی بیان وزن تقریباً مطلق می‌دهد و آن

3. Freedom of Speech

4. truthful information

را در برابر سایر حقوق در اولویت قرار می‌دهد، الگوی اسلامی - اروپایی تلاش می‌کند توازنی دقیق میان این حق و حقوق بنیادین دیگری یعنی «کرامت انسانی»، «حَقِّ بر حریم خصوصی» و فرصت بازسازی هویت فردی برقرار کند. نظام اروپایی بر این باور استوار است که نباید افراد برای همیشه با اشتباهات گذشته‌شان داغ ننگ بخورند و این امر بخشی از کرامت انسانی آن‌هاست (Bennett, 2012, p. 168).

مشخصه	رویکرد قرآنی	رویکرد اروپایی (GDPR)	رویکرد آمریکایی
مبنای فلسفی و حقوقی	آموزه‌های قرآنی و فقهی؛ مفاهیمی چون ستر، عفو، توبه و کرامت ذاتی انسان.	حقوق بشر؛ حفاظت از داده‌های شخصی به عنوان یک حق بنیادین (ماده ۱۷ GDPR).	متمم اول قانون اساسی؛ حفاظت از آزادی بیان و مطبوعات.
ارزش محوری	کرامت انسانی و فرصت اصلاح و بازگشت به جامعه.	کرامت انسانی و «حق تعیین سرنوشت اطلاعاتی»	آزادی بیان و ترویج «بازار آزاد ایده‌ها»
نحوه توازن حقوق	ایجاد توازن میان حَقِّ بر حریم خصوصی و کرامت فردی با منافع عمومی، با اولویت دادن به فرصت جبران برای فرد.	ایجاد توازن میان حق پاک کردن داده‌ها با آزادی بیان و حَقِّ دسترسی به اطلاعات از طریق استثنائات مشخص (مثلاً منافع عمومی، آرشیو تاریخی و...).	اولویت مطلق برای آزادی بیان؛ هرگونه محدودیت بر انتشار اطلاعات حقیقی نوعی سانسور تلقی می‌شود.
نتیجه عملی	تمرکز بر انسان محوری؛ جلوگیری از انگ دائمی و فراهم کردن امکان بازسازی هویت فردی.	افراد حق دارند درخواست حذف پیوندهای نامرتبط، قدیمی یا ناکافی را از موتورهای جست‌وجو بدهند.	عدم شناسایی «حَقِّ بر فراموشی»؛ اطلاعات حقیقی و قانونی، حتی اگر مضر باشند، در دسترس عموم باقی می‌مانند.
چالش اصلی	تدوین چارچوب حقوقی دقیق و نحوه اجرای آن در فضای دیجیتال جهانی.	اجرای فرامرزی (مرزهای دیجیتال) و واگذاری مسئولیت تصمیم‌گیری به شرکت‌های خصوصی.	ناتوانی در محافظت از افراد در برابر آسیب‌های ناشی از ماندگاری دائمی اطلاعات شخصی در اینترنت.

جدول ۱: مقایسه تطبیقی رویکردهای مختلف به «حَقِّ بر فراموشی»

تحلیل فوق نشانگر آن است که الگوی برآمده از آموزه‌های قرآنی می‌تواند راه سومی را پیشنهاد دهد که نه آزادی بیان را مطلق می‌انگارد و نه صرفاً بر داده محوری و شفافیت بی‌قید و شرط استوار است. چنین الگویی بر «انسان» و «فرصت رشد و اصلاح او» تمرکز دارد و می‌پذیرد که

حافظه دائمی و نابخشودنی اینترنت می‌تواند مانعی برای رستگاری و بازگشت فرد به جامعه باشد. در واقع، این رویکرد به جای تمرکز بر اطلاعات به عنوان کالایی عمومی، بر فرد و حق او برای کنترل روایت زندگی‌اش تأکید می‌کند و به این ترتیب، با مبانی حقوق بشر که کرامت را در مرکز قرار می‌دهد، همسویی بیشتری می‌یابد.

۲. تحلیل مفهومی کلیدواژه‌های قرآنی مرتبط

آموزه‌های قرآن کریم اگرچه به طور مستقیم به پدیده‌های عصر دیجیتال نپرداخته‌اند، اما حاوی اصول و مفاهیمی جهان‌شمول هستند که می‌توانند برای مواجهه با چالش‌های نوپدید به کار گرفته شوند. «حقّ بر فراموشی» با تمام ابعاد مدرن خود، در هسته معنایی‌اش با مفاهیمی چون حفظ آبرو، فرصت جبران و گذشت اجتماعی پیوندی عمیق دارد. در این بخش، سه مفهوم کلیدی «ستر»، «توبه» و «عفو» به عنوان پایه‌های نظری این حق در چارچوب قرآنی تحلیل می‌شوند.

۱-۲. مفهوم «ستر» و دلالت‌های آن بر حفظ آبرو

«ستر» در لغت به معنای پوشاندن و مخفی کردن است و در فرهنگ اسلامی، اصلی اخلاقی - اجتماعی است که بر لزوم پرده‌پوشی بر عیوب و لغزش‌های خود و دیگران تأکید دارد. این مفهوم فراتر از یک توصیه اخلاقی صرف، به سازوکاری برای حفظ کرامت انسانی و سلامت روابط اجتماعی تبدیل می‌شود. قرآن کریم به صراحت از تجسس و افشای امور پنهانی دیگران نهی می‌کند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا» (حجرات/۱۲)؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از بسیاری از گمان‌ها پرهیزید که پاره‌ای از گمان‌ها گناه است و تجسس نکنید». علامه طباطبایی در تفسیر این آیه، «تجسس» را به معنای پیگیری و تفتیش عیوب پنهانی مردم می‌داند که جامعه را به سمت بی‌اعتمادی و فروپاشی سوق می‌دهد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج. ۱۸، ص. ۳۲۵). اصل «ستر» ریشه در یکی از صفات الهی یعنی «سِتَّار العیوب» (بسیار پوشاننده عیب‌ها) دارد. خداوند در عین آگاهی کامل بر خطاهای بندگان، بنا را بر پوشاندن آن می‌گذارد تا فرصت اصلاح از بین نرود. این رویکرد الهی، الگویی برای رفتار اجتماعی مؤمنان است. از این منظر، ماندگاری ابدی اطلاعات منفی در فضای مجازی و دسترسی آسان همگان به آن، نقطه مقابل اصل «ستر» است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج. ۲۲، ص. ۱۸۹). حافظه دیجیتال، برخلاف سنت الهی و قرآنی، هیچ چیز را نمی‌پوشاند و با بازنشر مداوم اشتباهات گذشته، عملاً فرصت جبران را از فرد سلب می‌کند. بنابراین،

«حقّ بر فراموشی» را می‌توان تجلی مدرن اصل «ستر» در عصر دیجیتال دانست. همان‌طور که «ستر» در فضای فیزیکی از افشای اطلاعات زیان‌بار و بی‌ارتباط با زمان حال جلوگیری می‌کند، «حقّ بر فراموشی» نیز به دنبال محدود کردن دسترسی به داده‌هایی است که با گذشت زمان، اهمیت و ارتباط خود را از دست داده و صرفاً به ابزاری برای برچسب‌زنی و قضاوت دائمی تبدیل شده‌اند (شیری و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۵۲).

ممکن است برخی با استناد به آیاتی که بر لزوم «شهادت دادن» (الشهادة) تأکید دارند (مانند «وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ»؛ (بقره/۲۸۲) یا آیاتی که خواستار اجرای برخی «حدود الهی» در ملأ عام هستند (مانند «وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»؛ نور/۲)، استدلال کنند که اسلام همیشه به دنبال پرده‌پوشی و فراموشی نیست. پاسخ به این شبهه در تفکیک دقیق میان حوزه‌ها نهفته است. اولاً آیاتی که به شهادت دادن امر می‌کنند، مربوط به فرایند دادرسی عادلانه و احقاق حقوق الناس (حقوق دیگران) یا حقوق جامعه در دادگاه صالح است. در اینجا کتمان شهادت موجب تضییع حق یک فرد یا اختلال در نظم عمومی می‌شود و با «ستر» که ناظر به لغزش‌های شخصی و حفظ آبروی فردی است، موضوعاً متفاوت است. ثانیاً اجرای علنی حدود، مربوط به جرائم بسیار سنگین و اثبات‌شده‌ای است که فلسفه‌اش بازدارندگی عمومی و پیشگیری از جرم است. این موارد استثنایی قاعده کلی «ستر» را نقض نمی‌کنند (بیگی، ۱۳۹۶، ص. ۱۵۳). «حقّ بر فراموشی» نیز دقیقاً در همین مرز حرکت می‌کند. این حق به معنای کتمان شهادت در دادگاه یا جلوگیری از اجرای عدالت نیست، بلکه عمدتاً به سه حوزه مربوط می‌شود:

- لغزش‌های شخصی که جنبه عمومی و حقوقی ندارند.
- اتهامات اثبات‌نشده که حیثیت فرد را لکه‌دار کرده‌اند.
- جرائمی که فرد دوره مجازات آن را سپری کرده است و طبق منطق «زوال محکومیت‌های تبعی»، باید به جامعه بازگردد. بنابراین، مرز میان «ستر» و «کتمان شهادت» همان مرز میان حفظ کرامت فردی در لغزش‌های گذشته و ضرورت اجرای عدالت در جرائم مرتبط با حقوق جامعه است (سجادی‌نژاد، ۱۳۹۱، ص. ۱۴۰).

۲-۲. فلسفه «توبه» به مثابه حق شروع دوباره

«توبه» در منطق قرآن صرفاً عذرخواهی از خداوند نیست، بلکه فرایندی دگرگون‌کننده است که به محو کامل آثار گناه و بازگشت به حالت پاک‌ی اولیه منجر می‌شود. توبه یک «حق» است که خداوند برای

بندگان قائل شده است تا راه بازگشت هرگز بسته نماند. اوج این نگاه در آیه ۷۰ سوره فرقان نمایان است: «إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ»؛ «مگر کسی که توبه کند و ایمان آورد و کار شایسته کند. پس خداوند بدی‌هایشان را به نیکی‌ها تبدیل می‌کند». این آیه نشان می‌دهد که اثر گناه نه تنها پاک، بلکه به امری مثبت تبدیل می‌شود (قربانخانی و طیب حسینی، ۱۴۰۴، ص. ۲۵). این فلسفه با ماهیت «حافظه‌خطاناپذیر اینترنت» در تضاد کامل قرار دارد. در فضای دیجیتال، گذشته هرگز پاک نمی‌شود و سوابق منفی افراد، حتی پس از اصلاح و پشیمانی، همچون سایه‌ای دائمی آن‌ها را دنبال می‌کند. این ماندگاری عملاً حق شروع دوباره را که در قلب مفهوم توبه نهفته است، از بین می‌برد. فردی که در گذشته مرتکب خطا شده است، حتی پس از جبران، همچنان با جست‌وجویی ساده در اینترنت، با آن خطا شناخته می‌شود و این امر مانع از بازپذیری کامل او در جامعه می‌گردد. در واقع، «حقی بر فراموشی» سازوکاری حقوقی برای پیاده‌سازی اجتماعی «اثر محوکنندگی توبه» است. این حق به فردی که مسیر خود را اصلاح کرده است، اجازه می‌دهد تا از جامعه بخواهد که او را بر اساس وضعیت کنونی‌اش قضاوت کند نه بر اساس نسخه‌بایگانی‌شده و نامرتب گذشته‌اش. این حق فرصت بازسازی هویت اجتماعی را فراهم می‌آورد و از حبس ابد افراد در زندان دیجیتال گذشته‌شان جلوگیری می‌کند (اسلامی و فیضی، ۱۳۹۵، ص. ۳۴).

۲-۳. ابعاد اجتماعی «عفو» و «صفح»؛ گذار از گذشته

قرآن کریم علاوه بر تشویق به اصلاح فردی (توبه)، بر لزوم گذشت و بخشش در سطح اجتماعی نیز تأکید فراوان دارد. واژگان «عفو» (گذشتن از گناه) و «صفح» (روی گرداندن و نادیده گرفتن کامل خطا) بارها در قرآن به کار رفته‌اند. «صفح» مرتبه‌ای بالاتر از «عفو» است و به معنای پاک کردن کامل اثر خطا از ذهن و قلب است، گویی که هرگز رخ نداده است: «فَاَصْفَحْ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ» (حجر/ ۸۵)؛ «پس گذشت کن، گذشتی زیبا». این تأکید بر گذشت برای ساختن جامعه‌ای سالم و به دور از کینه‌توزی است. جامعه‌ای که افرادش دائماً خطاهای یکدیگر را به رخ می‌کشند، جامعه‌ای ایستا و بیمار است. قرآن به دنبال ایجاد جامعه‌ای پویاست که بر امید به اصلاح و نگاه به آینده استوار است. دسترسی دائمی به سوابق منفی افراد در فضای مجازی، مانع تحقق این هدف می‌شود و فرهنگ «عدم گذشت» را ترویج می‌دهد. هر فردی با انبوهی از داده‌های منفی دیگران روبه‌روست و خود نیز نگران است که با داده‌های منفی گذشته‌اش قضاوت شود. «حقی بر فراموشی» در این بستر ابزاری برای تحقق «صفح الجمیل» در مقیاس اجتماعی و دیجیتال است. این حق جامعه را تشویق می‌نماید تا از خطاهای

گذشته افراد عبور کند و به آن‌ها اجازه دهد بدون بار سنگین سوابق دیجیتال، در حیات اجتماعی مشارکت کنند (عباسی و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۸-۱۰). این امر نه تنها به نفع فرد، بلکه به نفع کل جامعه است، زیرا از انباشت نفرت و بی‌اعتمادی جلوگیری می‌کند و سرمایه اجتماعی را تقویت می‌نماید.

۲-۴. مفهوم «اصلاح»؛ نمود اجتماعی توبه

توبه فرایندی درونی و قلبی برای بازگشت به سوی خداوند است، اما اسلام به بعد درونی اکتفا نمی‌کند و بر نمود بیرونی و اجتماعی آن یعنی «اصلاح» تأکید دارد. قرآن کریم در موارد متعدد، توبه را در کنار اصلاح ذکر می‌کند: ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا﴾ (بقره/۱۶۰)؛ «مگر کسانی که توبه کردند و [اعمال خود را] اصلاح نمودند و [آنچه را کتمان کرده بودند] آشکار ساختند». این تقارن نشان می‌دهد که توبه واقعی باید به اصلاح عملی در رفتار فرد و جبران خسارت‌های گذشته منجر شود (قرائتی، ۱۳۹۶، ص. ۴۳). «حَقِّ بر فراموشی» دقیقاً در این نقطه نقشی حیاتی ایفا می‌کند. این حق شرط لازم برای امکان پذیر شدن «اصلاح» در جامعه است. فردی را تصور کنید که از گذشته‌اش پشیمان شده و تمام تلاش خود را برای جبران و تبدیل شدن به یک شهروند مفید به کار گرفته است. اما سوابق دیجیتال منفی او (یک اتهام قدیمی، یک اشتباه دوران جوانی، یا یک ورشکستگی تجاری) به راحتی در دسترس همگان قرار دارد. این سوابق مانعی بزرگ‌اند که اجازه نمی‌دهند جامعه «اصلاح» او را بپذیرد. کارفرمایان از استخدام او سر باز می‌زنند، همسایگان به او اعتماد نمی‌کنند و او در تعاملات اجتماعی اش مدام با گذشته‌اش قضاوت می‌شود. در چنین شرایطی، ماندگاری ابدی داده‌ها عملاً فرد تائب را از حق «اصلاح» اجتماعی محروم می‌کند و انگیزه برای تغییر را از بین می‌برد. «حَقِّ بر فراموشی» با حذف این موانع به فرد اجازه می‌دهد تا ثمره توبه خود را در عمل ببیند و جامعه نیز بتواند نسخه اصلاح شده او را بپذیرد.

۲-۵. «صفح الجمیل»؛ اوج گذشت کریمانه

چنان‌که اشاره شد، «صفح» مرتبه‌ای بالاتر از «عفو» است. اما قرآن به این نیز بسنده نکرده است و از مفهومی بالاتر به نام «صفح الجمیل» یا «گذشت زیبا» سخن می‌گوید: ﴿فَاصْفَحْ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ﴾ (حجر/۸۵). مفسران در تبیین «گذشت زیبا» گفته‌اند که این نوع گذشت نه تنها عاری از هرگونه سرزنش و منت‌گذاری است، بلکه به گونه‌ای است که فرد خطاکار احساس حقارت و شرمندگی نکند و کرامت او حفظ شود (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج. ۱۲، ص. ۱۹۶). این گذشت فراموشی فعالانه خطاست، به نحوی که

گویی هرگز رخ نداده است. این دقیقاً همان فلسفه عمیقی است که در «حَقِّ بر فراموشی» نهفته است. هدف این حق صرفاً بخشیده شدن فرد نیست، بلکه حذف برچسب «خطاکار بخشیده شده» است. اگر داده‌های منفی فرد برای همیشه باقی بمانند، حتی اگر جامعه او را ببخشد، او همواره به عنوان کسی شناخته می‌شود که «زمانی خطاکار بوده و اکنون بخشیده شده است». این برچسب دائمی با کرامت انسانی و مفهوم «صفح جمیل» در تضاد است. «حَقِّ بر فراموشی» با حذف داده‌های نامرتبط، به دنبال تحقق همین «گذشت زیبا» در فضای دیجیتال است؛ گذشتی که به فرد اجازه می‌دهد بدون حمل بار سنگین گذشته، با هویتی نو و بدون احساس حقارت به زندگی اجتماعی‌اش ادامه دهد.

۳. استنتاج مبانی قرآنی «حَقِّ بر فراموشی»

از بطن مفاهیم تحلیل شده می‌توان اصول حقوقی - اخلاقی کلی‌تری را استنتاج کرد که زیربنای قرآنی لازم برای مشروعیت بخشی به این حق مدرن را فراهم می‌سازند.

۱-۳. اصل کرامت ذاتی انسان

مهم‌ترین اصلی که مفاهیم فوق بر آن استوارند، اصل کرامت ذاتی انسان است. قرآن کریم با عبارت «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (اسراء/۷۰)، جایگاهی والا برای انسان، فارغ از عملکرد او، قائل می‌شود. ستر ایزاری برای حفظ همین کرامت است. توبه فرصت بازسازی این کرامت را فراهم می‌کند و عفو تجلی اجتماعی احترام به این کرامت است. در مقابل، حافظه ابدی اینترنت و برچسب‌زنی دائمی افراد بر اساس داده‌های قدیمی، با این اصل در تضاد است. «حَقِّ بر فراموشی» با شکستن این چرخه، به دنبال آن است که از کرامت انسانی در برابر تعرض دائمی داده‌های دیجیتال محافظت کند (غلامی و مؤذن‌زادگان، ۱۳۹۶، ص. ۵۵).

۲-۳. اصل فرصت - جبران

منطق قرآن برخلاف بسیاری از نظام‌های فکری، انسان را موجودی مختار و قادر به تغییر و اصلاح می‌داند. کل فلسفه ارسال رسل و انزال کتب، بر مبنای فراهم آوردن فرصت برای رشد و کمال استوار است. مفاهیم توبه و عفو به طور مستقیم این اصل فرصت - جبران را تضمین می‌کنند. توبه فرصتی الهی برای بازگشت فردی است و عفو فرصتی اجتماعی برای پذیرش مجدد فرد اصلاح شده (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج. ۵، ص. ۲۰۲). ماندگاری اطلاعات در فضای دیجیتال، این اصل را

به طور جدی به خطر می‌اندازد. حتی اگر فردی کاملاً تغییر کرده و گذشته خود را جبران نموده باشد، سوابق دیجیتال او همچنان مدرکی دائمی علیه او باقی می‌ماند و مانع از آن می‌شوند که جامعه این تغییر را بپذیرد. این وضعیت فرد را در گذشته‌اش محبوس می‌کند و انگیزه برای اصلاح را از بین می‌برد. «حَقِّ بر فراموشی»، با فراهم کردن امکان حذف یا محدودسازی دسترسی به اطلاعاتِ نامرتبط گذشته، عملاً به اجرایی شدن اصل فرصت - جبران در دنیای مدرن کمک می‌کند. این حق اذعان دارد که افراد حق دارند از سایه دائمی گذشته خود رها شوند تا بتوانند آینده‌ای متفاوت بسازند (قبولی درافشان و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۲۵ و ۱۲۶).

۳-۳. اصل صلاح جامعه

هدف نهایی آموزه‌های اجتماعی قرآن ساختن جامعه‌ای سالم، پویا و مبتنی بر اعتماد و امید است. جامعه‌ای که افراد آن دائماً در حال مچ‌گیری و یادآوری خطاهای یکدیگر باشند، جامعه بیمار و فروپاشیده است. اصل ستر و عفو مستقیماً به تأمین صلاح و سلامت جامعه کمک می‌کنند. ستر با جلوگیری از اشاعه فحشا و بدبینی، اعتماد عمومی را حفظ می‌کند، و عفو با شکستن چرخه‌های کینه و انتقام، سرمایه اجتماعی را افزایش می‌دهد. در عصر دیجیتال، دسترسی نامحدود به سوابق همه افراد می‌تواند به «سلاح‌سازی از اطلاعات»^۵ منجر شود که در آن از گذشته افراد برای تخریب موقعیت فعلی آن‌ها استفاده می‌شود. این امر فضای عمومی را مسموم می‌سازد و به جای ترویج اصلاح، فرهنگ افشاگری و انتقام‌جویی را تقویت می‌کند. جامعه‌ای که در آن هیچ‌کس نمی‌تواند گذشته‌اش را پشت سر بگذارد، جامعه‌ای مملو از ترس و بی‌اعتمادی خواهد بود (زمانی و عطار، ۱۳۹۵، ص. ۹۴). «حَقِّ بر فراموشی» با ایجاد مرز مشخص برای یادآوری گذشته، به حفظ صلاح جامعه کمک می‌کند. این حق با ترویج فرهنگ گذشت و با حرکت به جلو، جامعه را به سمت سلامت و پویایی سوق می‌دهد.

۴. چالش‌های اجرایی و راهکارهای موازنه‌ساز

به رسمیت شناختن «حَقِّ بر فراموشی» به معنای نادیده گرفتن سایر حقوق و مصالح اجتماعی نیست. یک نظام حقوقی کارآمد باید بتواند میان حقوق متعارض توازن برقرار کند.

۴-۱. تراجم حقوق؛ موازنه میان حقّ فراموشی و آزادی اطلاعات با اصل «اهمّ و مهم»

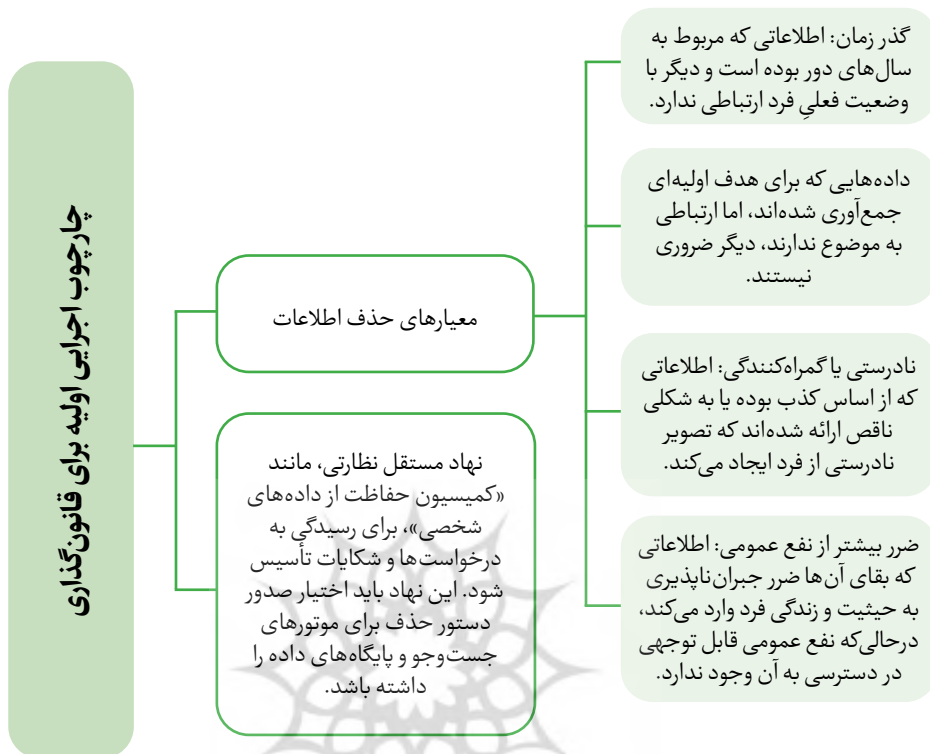
اجرای «حقّ بر فراموشی» علی‌رغم اهمیتش در حفاظت از کرامت انسانی در عصر دیجیتال، با چالش‌های حقوقی، فنی و عملیاتی پیچیده‌ای روبه‌روست. این چالش‌ها عمدتاً از تضاد میان این حق و سایر حقوق بنیادین و همچنین از ماهیت فرامرزی و پویای اینترنت نشئت می‌گیرند. یکی از اساسی‌ترین چالش‌های حقوقی ایجاد توازن میان «حقّ بر فراموشی» و ارزش‌های متعارض دیگر، به‌ویژه آزادی بیان و حق دسترسی عمومی به اطلاعات است. این حقّ مطلق نیست و باید در برابر منافع عمومی سنجیده شود. برای مثال، درخواست‌های مربوط به حذف اطلاعات دقیق و مرتبط با چهره‌های عمومی، تاریخچه کیفری یا عملکرد حرفه‌ای افراد معمولاً به دلیل منافع مشروع عمومی رد می‌شوند. پرونده یک جراح هلندی که به دلیل سهل‌انگاری پزشکی توبیخ شده بود، نمونه بارزی از این توازن است. دادگاه عالی هلند در نهایت حکم داد که منافع ایمنی بیماران بر حق حریم خصوصی آن جراح اولویت دارد و نام او نباید از یک وب‌سایت لیست سیاه حذف شود (Dhingra & Tyagi, 2025, p. 9). چالش مهم دیگر، «خصوصی‌سازی عدالت» است. با صدور رأی گوگل اسپانیا، مسئولیت تصمیم‌گیری درباره درخواست‌های حذف پیوندها، به شرکت‌های خصوصی مانند گوگل و مایکروسافت واگذار شد. این شرکت‌ها اکنون به‌عنوان داوران خط مقدم برای ایجاد توازن میان حریم خصوصی و آزادی بیان عمل می‌کنند، درحالی‌که مسئولیت اصلی‌شان در برابر سهام‌داران آن‌هاست نه منافع عمومی. این فرایندها اغلب شفافیت لازم را ندارند و تحقیقات نشان داده است که در رسیدگی به موارد مشابه، ناهماهنگی‌های قابل توجهی وجود دارد که باعث می‌شود تصمیمات دلخواهی به نظر برسند (Ausloos, cited in Dhingra & Tyagi, 2025, p. 7). علاوه بر این، فناوری‌های نوظهور مانند بلاک‌چین، که ذاتاً برای تغییرناپذیری طراحی شده‌اند، با اصل حق پاک کردن داده در تضادند. همچنین، سیستم‌های هوش مصنوعی که بر روی مجموعه داده‌های عظیم آموزش دیده‌اند، ممکن است اطلاعات را حتی پس از حذف منابع اصلی، حفظ و بازنشر کنند. بنابراین، یافتن راه‌حل‌های پایدار نیازمند ترکیبی از نوآوری‌های حقوقی، فنی و اجتماعی است تا بتوان به تعادلی کارآمد میان فراموشی و حافظه در جهان دیجیتال دست یافت. جدول زیر به‌صورت خلاصه تقابل اصلی میان این حق و سایر حقوق را نشان می‌دهد.

محور	استدلال‌های موافق (در حمایت از حَقِّ بر فراموشی)	استدلال‌های مخالف (در نقد حَقِّ بر فراموشی)
کرامت انسانی	افراد نباید برای همیشه با اشتباهات گذشته خود تعریف شوند، و حق شروع دوباره دارند.	تاریخچه و سوابق افراد بخشی از هویت عمومی آن‌هاست و نباید دستکاری شود.
حریم خصوصی	کنترل بر اطلاعات شخصی، جزء اساسی حق حریم خصوصی در عصر دیجیتال است.	اطلاعاتی که به صورت قانونی منتشر شده است، دیگر در حوزه خصوصی فرد قرار نمی‌گیرد.
آزادی بیان	این حق به سانسور منجر نمی‌شود، بلکه اطلاعات نامرتبط و مضر را از دسترس خارج می‌کند.	حذف اطلاعات نوعی سانسور است و حق جامعه برای دانستن و دسترسی به اطلاعات را محدود می‌کند.
منافع عمومی	جلوگیری از برجسب‌زنی دائمی به نفع سلامت روان جامعه و بازپذیری افراد است.	منافع عمومی در دسترسی آزاد به تاریخ و بایگانی‌ها بر منافع فردی اولویت دارد.
اجرای فنی	می‌توان با اعمال فیلترهای جغرافیایی و تکنیک‌های دیگر، آن را به شکل مؤثری اجرا کرد.	اجرای کامل این حق در شبکه جهانی اینترنت غیرممکن و هزینه‌بر است.

جدول ۲: تحلیل تطبیقی استدلال‌های موافق و مخالف «حَقِّ بر فراموشی»

۴-۲. ارائه یک چارچوب اجرایی اولیه برای قانون‌گذاری

بنیان فقهی نظام حقوقی کشور ما برای حل این تعارض، امکان بهره‌مندی از مفهوم فقهی «اهم و مهم» یا «تزام حقوق» را ارائه می‌کند. این اصل ایجاب می‌نماید که هنگام تعارض دو حق یا دو مصلحت باید بررسی کرد که کدام یک اهمیت بالاتری دارد. بنابراین، قانون‌گذار باید با تعیین معیارهای دقیق، مسیر کاربردی شدن این حق و عبور از چالش‌های مذکور را هموار نماید. در این راستا چارچوب اجرایی زیر پیشنهاد می‌شود:

نمودار ۱: الگوی پیشنهادی برای نظام‌مندی «حَقِّ بر فراموشی»

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف تبیین مبانی قرآنی «حَقِّ بر فراموشی»، در پی پاسخ به این پرسش بود که آیا آموزه‌های اسلام ظرفیت لازم برای به رسمیت شناختن این حق مدرن را داراست یا خیر. یافته‌ها با قاطعیت این فرضیه را به اثبات رساند که چارچوب اخلاقی - حقوقی اسلام نه تنها این ظرفیت را دارد، بلکه می‌تواند الگویی جایگزین و انسان‌محور در برابر رویکردهای موجود در غرب ارائه دهد. تحلیل‌ها نشان داد که مفاهیم قرآنی «ستر»، «توبه»، «عفو»، «اصلاح» و «صفح الجمیل»، در کنار پشتوانه‌های روایی، یک شبکه مفهومی منسجم برای حمایت از این حق ایجاد می‌کنند. این

چارچوب بر سه اصل بنیادین استوار است: اصل کرامت ذاتی انسان که نباید به واسطه خطاهای گذشته‌اش خدشه‌دار شود؛ اصل فرصت جبران که لازمه‌اش رهایی از بند سوابق دیجیتال است؛ و اصل صلاح جامعه که ایجاب می‌کند با جلوگیری از فرهنگ افشاگری، سلامت و اعتماد عمومی حفظ گردد. الگوی برآمده از این مبانی، با دو الگوی غالب غربی تفاوت ماهوی دارد:

- ۱) این الگو مانند رویکرد آمریکایی، آزادی بیان را امری مطلق و رهاشده نمی‌داند که به قیمت نابودی حیثیت و کرامت افراد تمام شود.
- ۲) از سوی دیگر، این الگو مانند رویکرد اروپایی (GDPR) صرفاً چارچوبی فنی و «داده‌محور» نیست، بلکه بر یک فلسفه عمیق اخلاقی یعنی «رشد و تعالی انسان» استوار است. روح حاکم بر شریعت اسلام به جای ثبت ابدی لغزش‌ها، بر رحمت، فرصت بخشی و بازسازی هویت فردی و اجتماعی تأکید دارد.

با توجه به نتایج به دست آمده، پیشنهاد می‌شود نهادهای قانون‌گذار در ایران با بهره‌گیری از این مبانی غنی فقهی - اخلاقی و با استفاده از قواعدی چون «لاضرر» و «تسلیط»، فرایند تدوین قانون جامع «حفاظت از داده‌های شخصی و حَقِّ بر فراموشی» را آغاز کنند. این قانون باید با الهام از اصل «اهمّ و مهم»، توازنی دقیق میان این حق و حقوق دیگری چون آزادی بیان برقرار نماید. تأسیس «سازمان ملی حفاظت از داده‌ها» به عنوان نهاد ناظر، گام عملیاتی کلیدی برای تحقق این حق و حفاظت از کرامت شهروندان در عصر دیجیتال خواهد بود.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

نویسندگان در نگارش مقاله هیچ‌گونه کمک مالی مشخصی از نهادهای تأمین مالی در بخش‌های دولتی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نکرده‌اند.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان در نگارش و پژوهش مقاله مشارکت مساوی داشته‌اند.

اعلامیه هوش مصنوعی مولد و فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی در فرایند نگارش

در آماده‌سازی این مقاله نویسندگان از هیچ‌گونه ابزار هوش مصنوعی یا فناوری‌های مبتنی بر

هوش مصنوعی مولد برای تولید محتوا، تحلیل داده‌ها یا نگارش استفاده نکرده‌اند و مسئولیت کامل محتوای منتشرشده را مستقیماً بر عهده می‌گیرند.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان از جعل داده‌ها، تحریف، سرقت علمی و هرگونه سوءرفتار پژوهشی اجتناب کرده و اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آن‌هاست.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

هیچ داده‌ای در دسترس نیست.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. اسلامی، رضا؛ و فیضی، فریناز. (۱۳۹۵ش). حَقِّ بر فراموش شدن و چالش‌های پیش‌روی آن. *مجله حقوقی دادگستری*، ۸۰(۹۴)، ۱۳-۴۷. <https://doi.org/10.22106/ijl.2016.21938>
۳. انصاری، مرتضی. (۱۴۱۵ق). *کتاب المکاسب*. قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.
۴. بیگی، جمال. (۱۳۹۶ش). جرم‌انگاری کتمان شهادت و چالش‌های آن در حقوق ایران. *آموزه‌های حقوق کیفری*، ۱۴(۱۴)، ۱۷۲-۱۴۵.
۵. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۹ش). *تسنیم*، تفسیر قرآن کریم. قم: اسراء.
۶. حلی، حسن بن یوسف (علامه حلی). (۱۴۱۳ق). *قواعد الأحکام فی معرفة الحلال و الحرام*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۷. خویی، سید ابوالقاسم. (۱۴۲۲ق). *مصباح الفقاهة*. قم: انصاریان.
۸. زمانی، سید قاسم؛ و عطار، شیما. (۱۳۹۵ش). حقوق بشر و حَقِّ بر فراموش شدن در عصر فناوری‌های نوین اطلاعاتی. *مجله حقوقی بین‌المللی*، ۳۳(۵۵)، ۸۱-۱۰۸. <https://doi.org/10.22066/cila-mag.2016.23525>
۹. سجادی‌نژاد، سید احمد. (۱۳۹۱ش). ادای شهادت در فقه و حقوق (ایران و چند کشور غربی و عربی). *آموزه‌های فقه مدنی*، ۴(۶)، ۱۳۹-۱۵۸.
۱۰. سید رضی. (۱۳۷۹ش). *نهج البلاغه*، (ترجمه سید جعفر شهیدی). تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۱. شاکری، ابوالحسن. (۱۳۹۸ش). زوال محکومیت‌های کیفری و دلالت‌های آن بر حق فراموشی. *مجله حقوقی دادگستری*، ۸۳(۱۰۸)، ۱۱۳-۱۴۰. <https://doi.org/10.22106/ijl.2019.98188.2913>
۱۲. شبیری زنجانی، سید حسن؛ شاکری، زهرا؛ و خیاطی، فاطمه. (۱۳۹۷ش). مجوز بهره‌برداری از آثار فکری در شبکه‌های اجتماعی؛ با نگاهی به رویکرد آمریکا و ایران. *مطالعات حقوقی*، ۱۰(۲)، ۱۳۵-۱۶۲. <https://doi.org/10.22099/jls.2018.27101.2626>
۱۳. صادقی، محسن. (۱۳۹۵ش). حَقِّ بر فراموش شدن در اتحادیه اروپا و نظام حقوقی ایران. *فصلنامه حقوق*، ۴۶(۱)، ۸۵-۱۰۵. <https://doi.org/10.22059/jlq.2016.57444>
۱۴. طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۴۱۷ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۵. طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲ش). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. تهران: ناصرخسرو.
۱۶. عباسی، محمود؛ غلامی، نبی‌اله؛ و سهیل مقدم، سحر. (۱۳۹۶ش). مبانی فلسفی حَقِّ بر فراموش شدن از منظر اخلاق زیستی. *اخلاق زیستی*، ۷(۲۳)، ۷-۱۵. <https://doi.org/10.22037/bioeth.7i23.16374>
۱۷. غلامی، نبی‌اله؛ و مؤذن‌زادگان، حسنعلی. (۱۳۹۶ش). حَقِّ بر فراموش شدن؛ از مفهوم‌شناسی تا

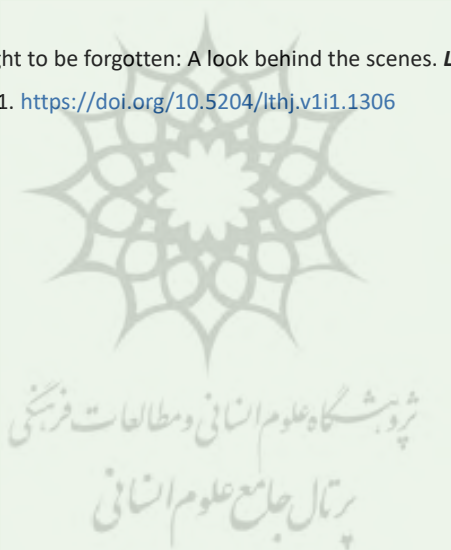

- چالش‌های فراروی آن. **حقوق اسلامی**، ۱۴(۴۵)، ۳۳-۵۹.
۱۸. فضائلی، مصطفی. (۱۳۸۹ ش). **حریم خصوصی در فقه و حقوق**. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۹. قبولی درافشان، سید محمد هادی؛ بختیاروند، مصطفی؛ و آقامحمدی، اکرم. (۱۳۹۷ ش). حق فراموش شدن در ترازو: نیاز ناشی از فضای مجازی یا تهدیدی برای آزادی بیان؟! **پژوهش حقوق عمومی**، ۱۹(۵۸)، ۱۱۳-۱۳۵. <https://doi.org/10.22054/qjpl.2018.15394.1361>
۲۰. قرآتی، محسن. (۱۳۹۶ ش). **تفسیر نور**. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۲۱. قربانخانی، امید؛ و طیب‌حسینی، سید محمود. (۱۴۰۴ ش). رهیافت روایی به اقسام مدلول‌های ظاهری قرآن. **آموزه‌های قرآنی**، ۲۲(۴۱)، ۷-۳۴. <https://doi.org/10.30513/qd.2025.6726.2491>
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۷۴ ش). **تفسیر نمونه**. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۲۳. میرعرب، فرج‌الله. (۱۴۰۲ ش). حفظ آبروی مسلمان در آیات و روایات. **فصلنامه ره‌توشه**، ۴(۱۶)، ۱۰۷-۱۱۹. <https://doi.org/10.22081/rt.2023.67914.1374>
۲۴. وکیلی، هومن. (۱۴۰۰ ش). **حق بر فراموشی دیجیتال: مبانی، چالش‌ها و راهکارها**. تهران: میزان.
25. Ausloos, J. (2020). *The right to be forgotten: A comparative study of the EU and US legal frameworks*. Oxford University Press.
26. Bennett, C. J. (2012). *The privacy advocates: Resisting the spread of surveillance*. Cambridge, MA: MIT Press.
27. Court of Justice of the European Union (CJEU). (2014). *Judgment in Case C-131/12, Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD)*, Mario Costeja González. ECLI:EU:C:2014:317.
28. Dhingra, K., & Tyagi, K. (2025). Historical development of the right to be forgotten. *International Journal of Advanced Legal Research*, 5(4), 1-10.
29. European Parliament and Council. (2016). Regulation (EU) 2016/679 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation - GDPR). *Official Journal of the European Union*, L 119/1.
30. Kaganoff, J. (2021). Send the word over there: An offshore solution to the right to be forgotten. *Northwestern Journal of International Law & Business*, 41(2), 245-280.
31. Lavelle, D. (2018). The right to be forgotten: Data privacy and the challenge to free speech in the United States. *Communications Lawyer*, 34(2), 15-22.
32. Mayer-Schönberger, V. (2009). *Delete: The virtue of forgetting in the digital age*. Princeton

University Press.

33. Natapoff, A. (2016). *Criminal misdemeanor theory and practice*. Oxford University Press.
34. Politou, E., Alepis, E., & Patsakis, C. (2018). Forgetting personal data and revoking consent under the GDPR: Challenges and proposed solutions. *Journal of Cybersecurity*, 4(1), 1-20.
35. Purtova, N. (2018). The law of everything. Broad concept of personal data and future of data protection. *Law, Innovation and Technology*, 10(1), 40-81. <https://doi.org/10.1080/17579961.2018.1452185>
36. Rosen, J. (2012). The right to be forgotten. *Stanford Law Review Online*, 64, 88-92.
37. Voss, W. G. (2019). European union data privacy law reform: General data protection regulation, privacy shield, and the right to be forgotten. *The Business Lawyer*, 74(1), 299-311.
38. Werro, F. (2017). The right to be forgotten: A look behind the scenes. *Law, Technology and Humans*, 1(1), 94-111. <https://doi.org/10.5204/lthj.v1i1.1306>

References

The Holy Quran. [In Arabic]

1. 'Abbāsī, M., Gholāmī, N., & Soheil-Moqaddam, S. (2018). Mabānī-yi falsafī-yi ḥaqq-i bar farāmūsh shudan az manẓar-i akhlāq-i zistī [Philosophical foundations of the right to be forgotten from the perspective of bioethics]. *Majallah-yi Akhlāq-i Zistī* [Journal of Bioethics], 7(23), 7–15. <https://doi.org/10.22037/bioeth.v7i23.16374> [In Persian]
2. Alavī, S. A. (2014). Ḥifẓ-i ābrū dar āmūzihā-yi dīnī wa niẓām-i ḥuqūqī-yi Īrān [Protection of honor in religious teachings and the Iranian legal system]. *Majallah-yi Taḥqīqāt-i Fiqh-i Islāmī wa Ḥuqūq* [Journal of Islamic Jurisprudence and Law Research], 10(35), 151–174. [In Persian]
3. Ambrose, M. L. (2015). Speaking of forgetting: Analysis of possible non-EU responses to the right to be forgotten and speech exception. *Telecommunications Policy*, 39(2), 200–213.
4. Omid Zanjānī, A. (2006). *Siyāsāt-i fiqhī* [Political jurisprudence]. Tehran: Amīr Kabīr Publications. [In Persian]
5. Anṣārī, M. (1995). *Kitāb al-makāsib* [The book of earnings]. Qom: World Congress for the Commemoration of Shaykh A'ẓam Anṣārī. [In Arabic]
6. Ausloos, J. (2020). *The right to be forgotten: A comparative study of the EU and US legal frameworks*. Oxford: Oxford University Press.
7. Beygī, J. (2017). *Jurmantāzī-yi kitmān-i shahādat wa chālīshhā-yi ān dar ḥuqūq-i Īrān* [Criminalization of concealing testimony and its challenges in Iranian law]. *Ta'limāt-i Ḥuqūq-i Jināyī* [Teachings of Criminal Law], 14(14), 145–172. [In Persian]
8. Court of Justice of the European Union (CJEU). (2014). Judgment in Case C 131/12, *Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González*. ECLI:EU:C:2014:317.
9. Dhingra, K., & Tyagi, K. (2025). Historical development of the right to be forgotten. *International Journal of Advanced Legal Research*, 5(4), 1–10.
10. Eslāmī, R., & Feyzī, F. (2016). Ḥaqq-i bar farāmūshī wa chālīshhā-yi pīsh-i rū [The right to be forgotten and the challenges ahead]. *'Adālat-i Ḥuqūqī* [Justice Law Journal], 80(94), 13–47. <https://doi.org/10.22106/ijl.2016.21938> [In Persian]
11. European Parliament and Council. (2016). Regulation (EU) 2016/679 on the protection

- of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation – GDPR). Official Journal of the European Union, L 119/1.
12. Fazā'ilī, M. (2010). *Ḥurīm-i khuṣūṣī dar fiqh va ḥuqūq* [Privacy in jurisprudence and law]. Qom: Islamic Research Institute for Culture and Thought. [In Persian]
 13. Floridi, L. (2016). *The ethics of information*. Oxford: Oxford University Press.
 14. Gasser, U. (2016). Recoding privacy law: Reflections on the future relationship among law, technology, and privacy. *Harvard Law Review Forum*, 130, 207.
 15. Ghulāmī, N., & Mu'azzen Zādagān, H. A. (2017). *Ḥaqq-i bar farāmūshī; az mafhūmsāzī tā chālīshhā-yi pīsh-i rū* [The right to be forgotten: From conceptualization to its facing challenges]. *Ḥuqūq-i Islāmī* [Islamic Law], 14(45), 33–59. [In Persian]
 16. Hāshimī, S. M. (2015). *Ḥuqūq-i asāsī-yi jumhūrī-yi islāmī-yi Īrān* [Constitutional law of the Islamic Republic of Iran]. Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]
 17. Ḥillī, H. ibn Y. ('Allāmah Ḥillī). (1993). *Qawā'id al-aḥkām fī ma'rifat al-ḥalāl wa al-ḥarām* [Rules of judgments in knowing the lawful and unlawful]. Qom: Islamic Publications Office Affiliated with the Society of Seminary Teachers of Qom. [In Arabic]
 18. Javādī Āmulī, A. (2010). *Tasnīm: Tafsīr-i Qur'ān-i karīm* [Tasnīm: Exegesis of the Holy Quran]. Qom: Esra Publishing. [In Persian]
 19. Kātūziyān, N. (2008). *Mabānī-yi naẓarī-yi ḥurīm-i khuṣūṣī* [Theoretical foundations of privacy]. *Majallah-i Ḥuqūqī, Dānishkadāh-i Ḥuqūq va 'Ulūm-i Siyāsī* [Journal of Law, Faculty of Law and Political Science], 38(4), 245–260. [In Persian]
 20. Khū'ī, S. A. (2001). *Miṣbāḥ al-faqāhah* [The lantern of jurisprudence]. Qom: Ansariyan Publications. [In Arabic]
 21. Lipton, J. D. (2018). The 'right to be forgotten' and the shapeshifting nature of online information. *New Media & Society*, 20(2), 650–666. <https://doi.org/10.1177/1461444816667958>
 22. Makārim Shīrāzī, N. (1995). *Tafsīr-i nimūnah* [The exemplary exegesis]. Tehran: Dār al-Kutub al-Islāmiyyah. [In Persian]
 23. Mayer-Schönberger, V. (2009). *Delete: The virtue of forgetting in the digital age*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
 24. Muḥaqqiq Dāmād, S. M. (2015). *Qawā'id-i fiqh: Bakhsh-i madanī* [Rules of

- jurisprudence: Civil section]. Tehran: Islamic Sciences Publishing Center. [In Persian]
25. Muṣṭafawī, H. (1989). *Al-taḥqīq fī kalimāt al-Qurʾān al-karīm* [Investigation of the words of the Holy Quran]. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Arabic]
26. Muṭahharī, M. (2010). *Majmūʿah-yi āthār* [Collected works]. Tehran: Sadra Publications. [In Persian]
27. Mūsavī Bojnūrdī, S. M. (2000). *Qawāʿid-i fiqhī* [Jurisprudential rules]. Tehran: Oruj Printing and Publishing Institute. [In Persian]
28. Nahj al-Balāghah. (2000). (S. J. Shahīdī, Trans.). Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
29. Najafī, M. H. (1981). *Jawāhir al-kalām fī sharḥ sharāʾiʿ al-Islām* [Jewels of discourse in explaining the laws of Islam]. Beirut: Dār Iḥyāʾ al-Turāth al-ʿArabī. [In Arabic]
30. Natapoff, A. (2016). *Criminal misdemeanor theory and practice*. Oxford: Oxford University Press.
31. Politou, E., Alepis, E., & Patsakis, C. (2018). Forgetting personal data and revoking consent under the GDPR: Challenges and proposed solutions. *Journal of Cybersecurity*, 4(1), 1–20.
32. Purtova, N. (2018). The law of everything: Broad concept of personal data and future of data protection. *Law, Innovation and Technology*, 10(1), 40–81. <https://doi.org/10.1080/17579961.2018.1452185>
33. Qabūlī Dūr afshān, S. M. H., Bakhtiyārvand, M., & Aghāmuḥammadī, A. (2018). Ḥaqq-i bār farāmūshī dar tarāzū: Niyāzī bār āmadah az faẓā-yi majāzī yā tahdīdī barā-yi āzādī-yi bayān? [The right to be forgotten in the balance: A need arising from cyberspace or a threat to freedom of expression!?]. *Pazhūhish-i Huqūq-i ʿUmūmī* [Public Law Research], 19(58), 113–135. <https://doi.org/10.22054/qjpl.2018.15394.1361> [In Persian]
34. Qarāʾatī, M. (2004). *Tafsīr-i nūr* [The light exegesis]. Tehran: Cultural Center for Lessons from the Quran. [In Persian]
35. Qurbānkhānī, O., & Tayyeb Ḥusaynī, S. M. (2025). Rāhyāft-i ravāyī bi aqsām-i dalālat-hā-yi ṣāḥihī-yi Qurʾān [A narrative approach to the types of apparent meanings of the Quran]. *Āmūzihā-yi Qurʾānī* [Quranic Teachings], 22(41), 7–34. <https://doi.org/10.30513/qd.2025.6726.2491> [In Persian]
36. Rosen, J. (2012). The right to be forgotten. *Stanford Law Review Online*, 64, 88–92.

37. Rūḥānī, S. M. S. (2008). *Fiqh al-ṣādiq* [Jurisprudence of al-ṣādiq]. Qom: Dār al-Kitāb Institute. [In Arabic]
38. Ṣādiqī, M. (2016). *Ḥaqq-i bar farāmūshī dar ittiḥādīyyah-yi urūpā wa niẓām-i ḥuqūqī-yi Īrān* [The right to be forgotten in the European Union and the Iranian legal system]. *Majallah-i Ḥuqūqī, Dānishkadah-i Ḥuqūq va 'Ulūm-i Siyāsī* [Law Quarterly, Journal of the Faculty of Law and Political Science], 46(1), 85–105. <https://doi.org/10.22059/jlq.2016.57444> [In Persian]
39. Sajjādīnezhād, S. A. (2012). *Shahādat dādan dar fiqh va ḥuqūq (Īrān va chand kishvar-i gharbī wa 'arabī)* [Testifying in jurisprudence and law (Iran and several Western and Arab countries)]. *Ta'līmāt-i Ḥuqūq-i Madanī* [Teachings of Civil Jurisprudence], 4(6), 139–158. [In Persian]
40. Shakarī, A. (2019). *Zavāl-i maḥkūmīyyat-hā-yi kayfarī va dalālat-hā-yi ān barā-yi ḥaqq-i bar farāmūshī* [The expunction of criminal convictions and its implications for the right to be forgotten]. *'Adālat-i Ḥuqūqī* [Justice Law Journal], 83(108), 113–140. <https://doi.org/10.22106/jlj.2019.98188.2913> [In Persian]
41. Shu'ayrī Zanjānī, S. H., Shakarī, Z., & Khayātī, F. (2018). *Majūz-i bahrahbardārī az āthār-i fikrī dar shabakahā-yi ijtimā'ī: Bā nigāhī bi rawkard-i Īrān wa Āmrīkā* [License to exploit intellectual works in social networks: With a look at the US and Iranian approach]. *Muṭālī'āt-i Ḥuqūqī* [Legal Studies], 10(2), 135–162. <https://doi.org/10.22099/jls.2018.27101.2626> [In Persian]
42. Ṭabāṭabā'ī, S. M. H. (1997). *Al-mīzān fī tafsīr al-Qur'ān* [The balance in Quranic exegesis]. Qom: Islamic Publications Office. [In Arabic]
43. Ṭabarsī, F. ibn H. (1993). *Majma' al-bayān fī tafsīr al-Qur'ān* [Compendium of elucidation in Quranic exegesis]. Tehran: Nāṣir Khusraw Publications. [In Arabic]
44. Ṭūsī, M. ibn H. (1987). *Al-khilāf* [The differences]. Qom: Islamic Publications Office. [In Arabic]
45. Vakīlī, H. (2021). *Ḥuqūq-i rāyānītī-yi farāmūsh shudan: Mabānī, chālīshhā va rāhkārhā* [Digital right to be forgotten: Foundations, challenges, and solutions]. Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]
46. Voss, W. G. (2019). European union data privacy law reform: General data protection regulation, privacy shield, and the right to be forgotten. *The Business Lawyer*, 74(1),

299–311.

47. Werro, F. (2017). The right to be forgotten: A look behind the scenes. *Law, Technology and Humans*, 1(1), 94–111. <https://doi.org/10.5204/lthj.v1i1.1306>
48. Zamānī, S. Q., & 'Aṭṭār, S. (2016). Huqūq-i bashar wa ḥaqq-i bar farāmūshī dar 'aṣr-i fanāvarīhā-yi nawīn-i iṭṭilā'ātī [Human rights and the right to be forgotten in the era of new information technologies]. *Majallah-i Huqūq-i Bayn al-Milālī* [International Law Journal], 33(55), 81–108. <https://doi.org/10.22066/cilamag.2016.23525> [In Persian]

پروژیکٹ گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی